

Григорій КРИМЧУК,

письменник, Заслужений журналіст України

ВІД СЛАВИ РОДУ ДО ВІКОВІЧНОСТІ НАРОДУ

Хроніка сім'ї Данієлянів

Історичний нарис

Духовне багатство вірмен

Ще на зорі людської цивілізації вірмени вже засвідчили себе як народ унікальний: зі своєю оригінальною високою культурою, феноменальною духовністю, незламною стабільністю традицій, які завжди найкращим чином екстраполювалися в тогочасний світ. Це і давало змогу нації залишатися творчим спадкоємцем найдревніших культурних здобутків землян та водночас бути і презентантом надбань сучасного їм світу. Серед тих багатьох ментальних чинників, які уможливили вірменам переконливу перемогу над найкатастрофічнішими соціальними землетрусами, що їх зазнало людство на довгому шляху свого цивілізаційного розвитку та на яких я зосереджував увагу у своєму опублікованому в журналі «Всесвіт» за 2015 рік (число 11–12) історичному нарисі «Вірменський характер як сила нації» і на яких хочу наголосити знову, як на моє переконання, були: по-перше, висока талановитість цілого народу, де кожен має той хист, що забезпечує йому місце в цивілізаційному розвої часу; по-друге, міцна взаємородинна любов та постійне прагнення підтримати родича, допомогти йому або й просто вірменинові; по-третє, святе почуття жертовності задля своїх рідних, друзів і найвища готовність завжди і всюди віддати своє життя заради їхнього життя, знаючи, що й вони вчинять так само; по-четверте, безмежна любов до своєї рідної культури, постійне бажання зберігати традиції свого народу й розвивати їх згідно з вимогами часу, що забезпечує їм вічність; по-п'яте, глибоко вкорінена у вірменах природна християнська сутність, адже вони були першим народом, прилученим на державному рівні до віри в Христа, яка давала, дає і цілком очевидно, що даватиме їм і в майбутньому можливість мужньо долати всі біди і труднощі, відновлюючи втрачене й нарощуючи набутки; і, пошосте, незгасаюча віра у свою державу, навіть тоді, коли її не було територіально.

До названого, вважаю, слід додати ще й притаманну цьому народові надзвичайно високу повагу до своєї сім'ї, неухильне дотримання всіма священного заповіту берегти честь і гідність кожним членом родини, який носить вірменське прізвище, й вимагати цього ж від кожного зі своїх рідних. Саме виконання цього вірменського морального кодексу, як на моє усвідомлення, переважно і формує всі громадські і громадянські вчинки вірменських сімей. Органічно вливаючись у націєтворчий та націєдіяльний процеси, воно і створює гідну славу всьому народові, як нині на своїй історичній батьківщині, так і на теренах тих держав, де сукупно проживали з давніх-давен або проживають зараз вірмени. Тож найбільшим духовним багатством вірмен, знову ж, як на мою думку, є притаманні їм природні потреба та вміння дбати про свою честь у сім'ї, честь інших членів сім'ї, родини і всього роду, честь вірмен як народу, що завжди було їхньою духовною потугою в боротьбі не тільки за виживання, а й за гідне місце серед народів світу.

Отож спробую розкрити своє бачення ментальності вірменської сім'ї та її роль в увіковіченні імені та слави всього народу на конкретному прикладі сім'ї Даніелянів та їхньої родини.

Небо утримував на плечах Атлант, міст утримував на плечах Єрванд

Якщо ви мешкаєте не там, де народилися, а таких людей чи не більшість, і вам час від часу, або навіть дуже часто, хочеться відвідати місце, де ви з'явилися на світ Божий,

то це дуже добре. Бо засвідчує, що у вашій душі є почуття подяки тим, хто дав вам життя. І навіть якщо їх нині вже немає в рідних обійстях, все одно тамтешня земля зберігає пам'ять про них і утримує їх присутність, навіть якщо вона, ця присутність, і віртуальна.

Отож шанувати своїх предків і властиво, і необхідно кожній людині. Бо тим самим ми насамперед освячуємо свою власну душу.

Єрванд Жоресович Даніелян народився не в Києві, але живе тут уже чимало років. Став істинним киянином та істинним українцем із вірменським серцем. Його батьківщина нині – це Україна, але в ньому постійно присутня і його вірменська вітчизна як родова колиска його предків: у пам'яті, в пошані, в любові, в конкретних намірах і діях, що мають на меті допомогти рідному народові. Він вірменин і українець од-

Єрванд Вірабович та Анаїт Даніелян

ночасно, в серці своєму. Таким я його знаю. Тому й зрозуміло, чому постійно відвідує Вірменію – землю предків. І тримає з нею кровний зв'язок. Адже у нас він – добре знаний у державі і високошанований віце-президент Конгресу вірмен України, заступник Голови Ради національно-культурних співтовариств України, заступник Голови Громадської Ради та Голова Комітету з питань транскордонного, економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва при Міністерстві закордонних справ України і водночас керівник однієї з провідних будівельних корпорацій України. Він викликає захоплення у тих, з ким доводиться спілкуватися з виробничих чи громадських питань, як особистість, бо вражає своєю ерудицією, обізнаністю в мистецтві, зокрема в класичній та народній вірменській і українській музиці, живописі, сам прекрасно грає на гітарі. Тому серед його друзів – відомі режисери театру і кіно, художники, архітектори і лікарі. І це ще не все, звичайно, але й цього достатньо, аби охопити визначну постать цієї людини та обсяги її діяльності в Україні.

І попри все це Єрванд Даніелян знаходить час, та не на один-два дні, а на значно довше, аби відвідати свою історичну Батьківщину – Вірменію, рідне село Воскеваз, що неподалік від Єревана, і зробити там синівський внесок у материнську колиску своїх батьків, дідів та усіх пращурів, аж по останнє коліно, яких вдалося встановити в історичній далині часу або яких ще треба встановити, щоб засвідчити їм повагу та любов. Ось і минулого року, тобто 2015-го, він понад тиждень провів у рідних пенатах.

Та на початку цього року вже знову встиг побувати там. І як результат поїздок – зібрані документальні матеріали про своїх предків, які відіграли непересічну роль у долі вірмен, утвердженні їх слави та увічненні достойного імені вірменського народу. Бо Єрванд Даніелян вважає, що це дуже важливо для нинішніх поколінь як вірмен, так і українців. Адже наші історичні долі чимось схожі й пересікаються ментально. Отже, вивчай минуле, дивись у сьогодення, думай про майбутнє!

І ось Єрванд Даніелян у рідному його серцю селі Воскеваз разом із своїм сином Арамом, братом Арсеном та дядьком Едуардом. І не просто в селі, а в місцевій школі, яка й досі зберігає світлий образ свого засновника і першого директора Єрванда Вірабовича Даніеляна – рідного діда нашого київського Єрванда і прадіда його сина Арама. Це він – високоосвічена на свій час людина, не прагнучи якоїсь помітнішої кар'єри, взяв на себе повну відповідальність за освіту вірмен у цьому краї. Через ранню смерть батька, полішивши навчання в престижній семінарії в Тбілісі, де досконало вивчав літературу, давню вірменську мову (трабар), російську мову та музику, маючи атестацію найкращого учня, він розпочинає свою подвижницьку працю на ниві вірменської народної освіти. Йому доводилося тут робити все, чого вимагали обставини тодішнього буття. Навіть переносити через бурхливу місцеву річку, яка розділяла два села, дітей до школи, що була на протилежному березі, аби вони потім могли вже самі дійти до місця навчання. Він це робив за будь-якої погоди, навіть дуже холодної, через що в нього дуже боліли ноги й загалом погіршилося здоров'я. Учитель робив це день-у-день, аж поки не змінилася ситуація. Він не міг чинити інакше: всі діти повинні вчитися. Вірменські діти мають стати освіченими, аби зберегти свої роди достойними серед інших народів.

За щодennими турботами про школу та в самій школі йому навіть забракло часу замолоду одружитися, коли це мають робити за вірменськими звичаями. Рід, родина, продовження роду – це святе для всіх вірменських чоловіків і жінок. Бо тільки так зможе вижити їхній народ. Одного разу, оглядаючи на коні краєвиди селища Ошакана, він побачив дівчину, яка, завваживши двох вершників (поруч був двоюрідний брат Тачат), почала злякано втікати. Вона – Анаїт – і стала судженою Єрванда, бо згодом він завітав до її батьків, а там і справили заручини та весілля. Так річка, яка розділяла два села, з'єднала дві долі. Він виконав і свій обов'язок як сина свого народу – започаткував продовження справи і слави їхньої родини.

Як учителеві та директорові школи (а за допомогою рідні він згодом завершив свою освіту), Єрванду Вірабовичу доводилося у важкі роки початку ХХ століття ще й харчувати учнів. Бо тоді нерідко траплялося й таке, що діти непритомніли під час уроків від голоду. І хоч він теж не був багатою людиною, але ділився своїми запасами з учнями.

Віраб Саядович Даніелян
Гомель, 1900 р. (ссвінка)

Віраб Саядович Даніелян

На стенді фото Тачата Овакімяна

дивізії Нвер Сафарян, академік Єрзас Асратян, академік Мкртич Нерсісян, письменник Акоп Акопян, найвідоміший винороб із виготовлення коньяків Маргар Седракян, який набув міжнародного визнання...

А ще Єрванд Вірабович дав життя і виховав у власній сім'ї справді високодостойних синів і дочку, які продовжують славу родини Даніелянів. Так, його син Олександр – інженер-будівельник, кандидат технічних наук – у різні роки очолював низку потужних господарських об’єднань, зокрема і «Водного господарства» Єревана та його будівельний трест, відзначений багатьма державними нагородами. Грант Даніелян – інженер водних комплексів, доктор технічних наук, професор, академік Академії наук Вірменії, заслужений енергетик, який створював, а потім і керував заводом із виробництва агрегатів для гідроелектростанції «Арм Енерго», тривалий час очолював один із райвиконкомів м. Єревана. Ще один син – Едуард Даніелян – доктор медичних наук, професор, академік міжнародних академій РАЕН і МАНЕБ, засновник вітчизняного грибколікування та лікування дитячих шкірних захворювань, довгі роки завідував кафедрою шкірвенерології Державного медичного університету м. Єревана, очолював товариство шкірвенерологів Вірменії, став членом-кореспондентом Академії наук, автором більш як 230 наукових та навчально-методичних публікацій. А Жорес Даніелян – теж відомий лікар-ветеринар, працював заступником директора низки державних організацій, зокрема таких як «Зовпостач», Дератизаційна станція, Санепідемстанція тощо. Донька Джема Даніелян усі роки пропрацювала лікарем-стоматологом, нині на пенсії.

Отже, є всі підстави стверджувати, що Єрванд Даніелян не тільки сам зробив достойний внесок у славу вірменського народу, а й залишив гідних продовжуачів свого роду, які з честью представляють вірменську націю в сучасному світі.

Прізвище народного просвітника Єрванда Даніеляна насьогодні стало справді легендарним не тільки на його батьківщині, а й в усій Вірменії. І навіть у сусідній Туреччині воно пам'ятне.

Відправляв таких дітей до свого помешкання наче за якоюсь книгою, а насправді його дружина Анаїт уже пригощала їх своїми запасами: консервацією, медом із власних вуликів, які чоловік тримав, бо розумівся і на господарстві, і на бджолах. До речі, саме він започаткував у цих краях бджільництво та консервацію продуктів як метод домашнього господарювання. Отак і виживали та вивчалися.

Та ще якими людьми потім ставали! Адже серед вихованців цього вчителя і директора простої сільської школи – десятки майбутніх академіків, докторів наук, професорів, генералів, навіть письменників. Більш як 70 прізвищ його колишніх учнів увійшли до списку еліти нації. Створили славу вірменам і Вірменії, яка уже згодом стала спочатку національною республікою, а потім і національною державою. Ось лише деякі з цих уславлених не тільки серед вірмен, а й серед інших народів видатних постатей: генерал армії – головнокомандувач Таманської

Це трапилося в ті страшні дні вірменської історії. У 1915 році младотурки розпочали тотальне винищення вірмен на теренах своєї держави, виникла загроза адекватної відповіді вірменських громад щодо турків, які проживали на історичних теренах вірмен. Ось тоді Єрванд Даніелян і його двоюрідний брат Тачат Овакімян, лише двоє, без будь-якого захисту, обійшли заселені турками села Аярлу, Патрінджі, Агсі, Агарак, Бюракан, Уджан, Талиш, Магдале, Аван, Галаджаларі і, ризикуючи бути вбитими на місці, терпляче роз'яснювали цим людям, яка небезпека їх чекає, просили завчасно полишити свої місця проживання, перебравшись на безпечні для них терени. А потім ще й самі ж супроводжували біженців, допомагаючи їм уникнути біди. Страшно навіть подумати: адже братів могли вбити не тільки озлоблені переселенням турки, а й свої ж, приписавши їм зраду...

Проте Єрванд Даніелян і Тачат Овакімян здійснили свій безприкладний подвиг, про який і слова сказати комусь не можна було в ті страшні дні. Зате десятки тисяч турків, які не були винні в тому, що вчинили їхні державники на півладних їм теренах, були врятовані. Є всі підстави вважати, що порятовані сім'ї не раз згадували добрым словом своїх ангелів-хранителів...

У різні роки родинна дружба Єрванда і Тачата дала високі громадські висліди. Він допомагав братові організовувати вірменську школу у Воскевазі, навіть викладав там, за що отримав звання Народного вчителя, а пізніше, як кадровий офіцер, прославився в боях, за що став улюбленим національним героєм. Нині іменем Тачата Овакімяна у Вірменії названі школи, вулиці, майдани, а у Воскевазі – центральна площа.

А ще вірменська історія устами тих, хто знав особисто Єрванда Даніеляна, і тих, хто довідався про нього з документів не такого вже й далекого минулого, запам'ятала й увічнила цього гіганта духу й тіла (а він зростом був понад два метри і дивовижної сили!) як живого Атланта нашого часу. Пам'ятаєте? У старогрецькій міфології Атлант – це титан, що за наказом Зевса тримав на плечах небосхил як кару за участь у боротьбі титатів супроти богів. Так ось, коли Єрванд Даніелян поїхав у селище Сурмалу, що в Персії, за переселенцями-вірменами, то дорогою на рідну землю їх спіткала перепона. Місток, що вів на батьківщину через річку, виявився пошкодженим. Через це ні люди, особливо похилого віку, ні візки з дітьми та майном не могли там проїхати. Сталася паніка. І тоді двометровий велетень Єрванд заліз у холодну річку, яка була йому по груди, підліг під похилений місток підняв його своїми могутніми плечима і тримав доти, аж доки остання людина й остання хура не перебралися на той бік. Таким і запам'ятався він і таким увійшов у пам'ять вірмен: рідний їм титан-Атлант, що тримає хоч і не небо, але міст на своїх плечах. І сприймає це не як покару, а як щастя служити людям. Вірменам. Своїй державі Вірменії, якої ще на той час не було на мапі, але яка неодмінно мала відbutися, якщо вже вірменські родини здатні народжувати Атлантів.

**Біблійний Самсон, візантійський імператор Моріка (Маврикій),
князь Аматуні, творець вірменського алфавіту Месроп Маштоц,
російський генерал-фельдмаршал Іван Паскевич,
письменник Олександр Грибоєдов...**

Що об'єднує ці історичні постаті різних епох?

Отже, спершу нагадаємо, хто вони й чому потрапили на сторінки вірменської та світової історії. Почнемо з князя Аматуні та його роду. Генеалогічна легенда згадує це прізвище ще на початку II століття нашої ери. Саме тоді воно засвідчилося на теренах вірменської осілості. В епоху Середньовіччя рід згадується як поважне відгалуження управління

тодішніх місцевих царів. Називаються точні адреси їхнього проживання та діяльності, зокрема Васпуракан, Ошакан, Амшен (Західна Вірменія), Нахічевань та інші, аж до XVIII століття, в кінці якого син і внук глави роду переселилися до сусідньої Грузії, але інші коліна залишились на відтоді їхній історичній батьківщині – Вірменії. Чим же вони цікаві для нас? А згадаємо, де розпочав свою трудову діяльність, що тривала потім довгі десятиліття, рідний дід нашого київського співвітчизника Єрванда Жоресовича Даніеляна – теж Даніелян, теж Єрванд, але Вірабович. Так, це саме той перший легендарний учитель і засновник вірменських шкіл у селах Воскевазі та Базмахпур, із стін яких вийшло стільки видатних діячів як тогочасної, так і сучасної Вірменії. І відбулося все у цих же древніх селах. А ще варто нагадати, що князі Аматуні цікаві для нинішніх вірмен, та й українців теж, дуже промовистим артефактом – своїм гербом, залишеним як історичний спадок сучасним поколінням. Не описуючи досить цікавих деталей герба, хочу зосередити увагу на рідкісній у світовій геральдиці фігури розірваного лева. Щоб утімити, що означає така символіка, досить заглянути через давні документи в родовід князів Аматуні, і з'ясується, що вони прибули зі східних країв. Глибоке коріння їх сягає аж у древню Іудею, до роду Мануе, який дав життя сину-велетню, нареченному згодом у Біблії Самсоном. Це він, Самсон, роздирає пащу лева і був карою небесною для філістимлян. Самсон – син юдея Мануе, або син Маноя із коліна Данова, який увічнений на сторінках Біблії. Ось чому в першому поколінні новоприбулі одержали прізвище Аматуні, тобто «Прибульці», як воно перекладається із перської мови: амат – прийшов. Тому перси їх звати Мануеан, від імені вікопомного предка Мануеана.

Для нас же цей історичний екскурс цікавий тим, що певним чином пояснює, звідки на історичних землях чистокровного вірменського етносу з'являлися, і не так уже й нерідко, люди надзвичайно високого зросту та дивовижної сили. Адже типовим для вірмен є середній зріст та дещо вищий. Можливо, що саме від генів коліна Самсона походять оті велетні, рівні старогрецьким титанам, такі, яким був і названий уже Єрванд Вірабович Даніелян, що, рятуючи людей, підняв міст на свої плечі. Кому ще під силу була така ноша, як не дуже далекому, проте все ж таки нашадкові легендарного Самсона? Як мовиться, це лише версія, яку можна або підтвердити, або спростувати. Тож спробуйте, хто захоче і зможе!

Отже, спільним і в Аматуні, і в Даніелянів є землі селищ Ошакан та Воскеваз – стійкий етнічний осередок саме вірмен, а не якогось іншого етносу.

А тепер нагадаємо, де жив, творив і здійснив один із найбільших подвигів у вірменській історії – а саме винахід вірменського алфавіту – Месроп Маштоц. І понині прах творця національної писемності, яка відіграла одну з найвирішальніших ролей у збереженні вірменської ідентичності народу, покойтесь саме в селищі Ошакан. І це свідчить само за себе: яке місце Ошакан посів у житті Месропа Маштоца та про його роль у долі Вірменії. Як відомо, рідна писемність ще більше згуртувала всіх вірмен, які тоді проживали на теренах нескінченних війн то римлян, то персів, та різних міжусобиць – війн усіх із усіма, що могло просто фізично винищити не такий уже й чисельний, порівняно із ворогуючими чужинцями, вірменський люд. Але нікому це не вдалося. Бо, за віри у Христа, вірмени мали тепер ще й Біблію, яка була написана рідними їм літерами, лунала рідною їм мовою. І знову, в котрий уже раз, вірмени перемогли!

Прізвище ж генерал-фельдмаршала царської Росії першої половини XIX ст. Івана Паскевича досить відоме в історії. Українець за походженням, та ще й із дуже заможної родини, він став одним із стовпів великоросійської монархії. Під його командуванням війська здобули цілу низку визначних перемог на Кавказі над персами та турками, за що він був увінчаний славою рятівника вірмен від тотального винищення під час жорстоких каральних акцій різних армій у тому регіоні. Він же прославив російську зброю у війні

з Наполеоном як на теренах колишньої російської імперії, відбиваючи наступ французьких grenaderів під Бородіно, так і пізніше, відвідовуючи для європейських монархів тимчасово захоплені армією французького імператора території.

Але саме він жорстоко придушив національно-визвольне повстання поляків 1830–1831 років, за що набув репутації ката європейського масштабу. Де ж правда? Хто ж він, генерал-фельдмаршал Іван Паскевич, обласканий милістю одного з найменш пошанованих історією російських імператорів, жорстоке правління якого було назване «миколаївським режимом»??!

Справді, можна зрозуміти вірмен, багато з яких вважають його й нині героєм та визволителем від ярма тодішніх східних деспотій – Туреччини та Персії. І так воно є насправді. Як засвідчують деякі архіви та спогади кількох поколінь великого вірменського роду Блой, родина Даніелянів, що була у кровних зв'язках із родинами Саядян, Геворгян, Будахян та багатьма іншими, пішла саме від цього роду. Адже, за пізнішими підрахунками, уже у 80-их роках XIX ст. рід Блой складався із 127 сімей. І всі вони – кровні родичі. І всі переселилися на історичні землі Вірменії із Персії, де їм загрожувало знищення як носіям вірменського етносу. Такі були тогочасні реалії...

Ось саме в цей вирішальний момент в історичному бутті великого вірменського роду відіграв свою вирішальну роль генерал Іван Паскевич, який брав тоді безпосередню участь у боях – то з персами, то з турками – в інтересах російської імперії, але водночас і допомагав вірменським сім'ям рятуватися від можливого терору з боку ворожих військ. Саме завдяки йому та підтримці посла Росії в Персії Олександра Грибоєдова (так-так, того самого, який написав свій близькуий твір «Лихо з розуму»!) і за участі католикоса всіх вірмен Нерсеса Аштаракеці і було створено комітет переселення на чолі з полковником Лазарем Лазаревим (Єгіазар Єгіазарян!). Долаючи неймовірні загрози, труднощі та перешкоди (і від царських бюрократів теж!), члени комітету зуміли вивести 45–50 тисяч вірмен на безпечні землі, що входили до російського підпорядкування. Отак і з'явилася у Воскевазі (Кзлташурі) сім'я Даніелянів, яка і прижилася тут, і звершила багато хороших зчинів для свого народу і для слави Вірменії. Ось тому для вірмен генерал Паскевич – герой і визволитель. До речі, ще замолоду він був одружений на кузині Олександра Грибоєдова – Єлизаветі Олексіївні. А сам Грибоєдов, як відомо, підтримав у свій час декабристів, за що був у немилості в царя, який зробив Івана Паскевича і світлійшим князем Варшавським, і своїм намісником у Царстві Польськім. Ось такі вони, парадокси історії, яка не знає умовного часу, а тільки теперішній, про який можна остаточно утвердити думку лише в часі наступному, тобто в майбутньому. Бо воно, майбутнє, все і покаже, і висвітлить.

Тож мені, як українцеві, нема чого пошановувати в діяннях і постаті генерал-фельдмаршала Івана Паскевича. Бо він нічого доброго не зробив для свого народу, із якого вийшов, – для українців, хоч його предки колись і боролися мужньо в лавах війська Богдана Хмельницького, і захищали українців та Україну. Але тільки не він, який присвятив своє життя служінню чужій імперії, задля неї і звершував подвиги. Тож мені близчча думка щодо цієї постаті польських істориків, хоча цілком зрозуміле і тепле ставлення до нього вірмен. Ось вони – парадокси історії.

Отже, об'єднують постаті біблійного велетня Самсона, візантійського імператора Моріка, який народився в Ошакані і де стоїть присвячена йому пам'ятна колона, вірменського князя Аматуні, творця національного алфавіту вірмен Месропа Маштоця, російського генерал-фельдмаршала Івана Паскевича та письменника Олександра Грибоєдова, які зовсім несхожі одна на одну, тільки назви двох селищ у Вірменії – Ошакан і Воскеваз... Бо все

так чи інакше там відбувалося або ж мало пряму дотичність до означених подій. І нині ця єдність простежується, хоча зовсім в іншому плані. Та про це трохи далі...

Чому вчинив бунт царський губернатор?

Так, це справді був бунт. У ті часи не тільки небачений, а й немислимий, якщо брати до уваги і саму епоху, і неординарних учасників цього двобою. А ще я вживаю тут слово-термін – двобій. І не випадково. Бо справді сприймаю те, що відбулося тоді, як поєдинок не на життя, а на смерть. І за щось таке, яке оцінювалося набагато вище, ніж і чиєсь життя, і власне життя.

Що ж то воно було таке – оте високе і непорівнянне ні з чим? Лише кинувши погляд у документи тієї епохи, одразу і назавжди зрозумієш. Те, що було найвище, понад усе, навіть понад людські життя, іменувалося – Вірменія. Вірмени. От за неї – Вірменію, і за них – вірмен – і вступив у смертельний двобій Віраб Саядович Даніелянц – прадід нашого київського Єрванда Даніеляна. Тут доречно розтлумачити, чому в прізвищі прадіда є одна додаткова літера, якої немає нині у прізвищі його нащадків. А саме – ота літера «Ц»: ДаніелянЦ і Даніелян. Річ у тім, що всім вірменським родам після переселення їх на терени російської імперії почали упорядковувати їхні прізвища, у тих, хто мав аристократичні титули чи дворянське походження, прізвища закінчувалися на: ЯНЦ, ЄНЦ, УНЦ, УНІ (як уже згаданий князь АматУНІ!). Отже, в усіх предків нашого київського Єрванда Даніеляна прізвище було Даніелянц. Але коли згодом на Батьківщині вірмен, уже в сталінську епоху, ота літера «Ц» в кінці прирівнялася до смертельного вироку (за дворянське походження просто розстрілювали!), то довелося її не вписувати в паспортні документи, а далі оте прізвище без «Ц» мовби набуло права законності й усталилося.

Але в ті, уже далекі нині часи, кінець XIX століття, панування російської імперії на Кавказі, коли Віраб Саядович Даніелянц мав іще не підкорочене своє родове прізвище, то обіймав одні з найвищих посад на теренах свого народу, зокрема, в різні роки він був і віце-губернатором Єревана, і чільником Державного комітету торгівлі Вірменії, а далі і губернатором Ечміадзінської губернії. А ще визнано вважався одним із найосвіченіших та найпрогресивніших достойників Вірменії, так що мав найкраїші кар'єрні перспективи у масштабах всієї російської імперії, її столиці в Петербурзі. І раптом він організовує й очолює протестний рух свого народу проти цієї ж імперії. Чому? Бо, як і в багатьох свідомих вірмен, а у нього як високоерудованої людини та ще й із багатим державним управлінським досвідом – тим більше, незабаром розвіялася ейфорія, викликана вдячністю вірмен російським генералам і солдатам за допомогу, подану їм під час кавказьких воєн, які вела Росія проти Персії та Туреччини. І хоч вірмени в загальній спільноті своїй зберігали добре ставлення до тих, кого вважали визволителями від загрози етнічного винищення, все ж не могли не бачити, не переконуватись дедалі та більше в тому, що і новим покровителям потрібні не вірмени – їхня національна ідентичність, а потрібна лише – їхня історична земля. Потрібна Вірменія, але населена людьми, які забули б, що вони вірмени. Забули б свою мову, свою історію, свої традиції. Змінили б навіть свій вірменський характер, який допомагав їм вистояти у ворожому оточенні упродовж не тільки багатьох століть, а, сміливо можна стверджувати, що й тисячоліть...

Отже, щоб забули мову свою вірмени, національні школи, спочатку відкриті, російські управлінці згодом закрили, повністю перевівши їх на російську мову викладання. Та й історію подавали тут на уроках уже російську. Про Вірменію якщо й згадувалося, то десь одним-двома рядками, лише у форматі подяки росіянам за своє визволення від персів та турків. А щоб не тільки молоде покоління, а й старші за віком люди назавжди забули, що вони таки вірмени, то і прізвища, за «височайшими» указами царських канцелярій, почав-

ли масово міняти, підтасовуючи їх під російські. Бо характерні лише для прізвищ вірмен суфікси -ян, -янц уже вважалися виявом шкідливих націоналістичних претензій. Тож і почали виписуватися документи на ОВ: Погосов – замість ПогасЯН, АзатОВ – замість АзатЯН, ВарданОВ – замість ВарданЯН, ОганесОВ – замість ОганесЯН. Відчуваєте – зовсім як рідне російським владникам оте російське ІванОВ, ПетрОВ, СтепанОВ... Тобто щоб через два-три покоління уже й забули вірмени, що вони вірмени.

Через це обурення сколихнуло весь вірменський народ, тому й не сталося так, як хотіли нові колонізатори. Бо чим відрізнялися ідеологи російської імперії від таких же ідеологів тієї ж турецької чи перської? Одні прагнули знищити вірмен як народ, а в разі непокори – навіть фізично, а другі – тіла людські залишити, забравши з них душу... Національну душу!

Як відомо, в ті роки ще не було у вжитку такого поняття, як геноцид. Хоча сам геноцид – тобто винищенння людей за етнічними, расовими, релігійними та іншими особливостями – завжди був. Із давніх-давен. І не лише десь далеко, в потьмарених часом глибинах тисячоліть, а й у зовсім близчих до сьогодення роках. І був він досить поширеним не тільки у тих державних формаціях, які нині ми вважаємо варварськими, з диктаторськими режимами управління, а й у набагато близчих до нас століттях та у досить цивілізованих країнах. Варто лише згадати Варфоломіївську ніч у Франції (а це ж XVI століття), коли за наказом королеви Катерини Медичі та Гізів за кілька десятків годин віруючими католиками було вбито тільки в Парижі понад 3 тисячі невинних людей, і лише тому, що їхнє тлумачення віри в Бога відрізнялося від того, яким послуговувалися прихильники папського престолу. А різня потім продовжувалась у всіх провінціях... А яка доля спіткала індіанців Північної Америки? Де вони? Де їхня мова і культура? Окрім хіба що сцен із ковбойських фільмів, які нині нагадують про них. А це були вже майже наші часи. Індіанці зійшли з арени історії зі своїми іменами-прізвищами, зі своєю ментальністю і культурою тільки тому, що насамперед їхня форма господарювання не сприймалася високоцилізованими колонізаторами. Менш затратним виявилося знищити цілий етнос, аніж переформатувати його спосіб життя більче до свого...

Жахливо й уявити, але те саме могло чекати й вірмен у російській імперії, якби вони мовчки згодилися, метафорично висловлюючись, переписати всі родинні прізвища на ОВ. Та цього не сталося! Бо вірмени, уже в котрий раз у своїй історії, згуртувалися проти загрози монолітною лавиною. І тут належить віддати честь саме еліті вірменського народу. Підкresлюю ще раз: саме вона, вірменська еліта, на той час високоосвічена, що завжди було притаманне чільникам цього народу, повстала незрушно проти небезпеки. І знову вірмени перемогли! Царський уряд попри всі спроби, то дозволяючи національні школи, то закриваючи їх, то силоміць дописуючи свої типові закінчення прізвищ для загалу іншого етносу, все ж змушеній був поступитися і збавити колонізаторські апетити.

І серед тих, хто одним із перших повстав і почав організовувати вірмен на безкомпромісний опір, був Віраб Саядович Даніелянц (із літерою «Ц» ще тоді!) – батько діда нашого Єрванда Даніеляна, а його прадід (вже без літери «Ц» – як релікт сталінських часів на теренах Вірменії!). Тільки подумати, що він, Віраб Даніелянц, царський губернатор, жертвально став на бік свого народу, бо в цьому двобої – один проти одного імперська машина Росії і він, хай навіть високоінтелектуальний лицар, – перемога неодмінно судилася імперії. Але виграв він, бо таких, як він, виявилось безліч, фактично весь великий народ.

Та ще здійснилося в цьому і якесь пророцтво долі: новонародженій дитині, про майбутнє якої нічого не можна було знати, батьки все ж дали ім'я Віраб, що означає «просвітитель, благодійник». Він і насправді став просвітителем та благодійником свого народу. А також і організатором та керівником повсталих проти свавілля царських

чиновників вірмен. Віраб Даніелянц вибудовує ефективну систему опору: створює оборонну одиницю кількістю понад дві сотні патріотично налаштованих вірмен, які беруть під свій захист збір податків, унеможливлюючи масове пограбування простих людей, і виступає як публіцист, захищаючи національні інтереси та права вірмен, та нещадно критикує російську політику як колонізаторську, царський уряд, який веде фактично безперервну етнічну війну проти вірмен, піdnімає дух свого народу на справедливу боротьбу за право достойно жити на своїй історичній землі.

Опубліковані колись у газеті «Кавказький календар» (за 1892 р.) його послання до народу й сьогодні вражают своєю актуальністю. Адже як тоді, так і згодом правлячі кола жодної імперії ніяк не могли зрозуміти, що могутність самої їхньої імперії не в тому, скільки народів і просторів вона загарбала, а в тому, наскільки вільно в ній живеться народам на їх же землі. Не здатні зрозуміти імперії, як тоді, так і сьогодні, що їх довготривалість у часі залежить не від того, наскільки вони придушать національний дух впокорених народів, а наскільки ці народи відчуватимуть достатньо свободи для свого розвитку та національної ідентифікації. Імперії ніяк не можуть збагнути, що час їх перебування на сторінках історії залежить не від того, наскільки вони змогли всіляко ослабити своїх територіальних сусідів, підтримуючи постійний хаос на теренах цих держав, а від того, наскільки сусідні держави і народи не відчуватимуть в імперіях можливого агресора та наскільки спроможні забезпечити свій стабільний розвиток, а не навпаки, бо рано чи пізно загроза зовні спричинюваних руйнувань об'єднає народи проти того, хто один несе біди всім. Та, на жаль, правляча еліта будь-якої імперії не уявляє існування корінних народів на загарбаних нею теренах інакше як у статусі рабів, або ж на землях сусідніх держав, у крайньому разі, у статусі безвольних сателітів, а не повноцінних націй. Але рabi не хочуть бути рабами і тому завжди повставатимуть доти, аж доки не зруйнують імперію. Про це свідчить вся історія людства. Отже, імперіям не тоді добре, коли і на їхніх теренах, і довкола них на землях інших держав усім народам погано, а тільки тоді, коли тим народам добре. Коли нації самодостатні! На свою ж біду цього імперії не можуть зрозуміти й понині. Тому рано чи пізно ганебний кінець їх неминучий.

За своє усвідомлення вірменської долі в Російській імперії, за конкретну пропагандистську та організаторську роль у русі національного опору Віраб Даніелянц був заарештований, позбавлений усіх посад і прав та відправлений на заслання. Згодом у зв'язку з новими внутрішньополітичними обставинами в російській імперії його звільнили, навіть відновивши дворянський титул. Однак роки неволі далися взнаки, і він рано помер, не доживши й до свого п'ятдесятиліття.

Однак у серцях вірмен, як тих, хто живе нині на своїй історичній землі, так і тих, які стали громадянами інших держав, він залишився назавжди. Він став національним героєм. Губернатор, який кинув виклик імперії і виграв двобій. Син вірменської сім'ї, який залишився їй вірним до кінця життя, рішуче відкинувши спокуси служити чужій державі задля високих власних благ. Він до кінця зберіг честь своєї знаної вірменської родини та гідність свого родового прізвища Даніелянц. І Вірменія пам'ятає його, як за вчинений ним громадянський подвиг, так і за родинний подвиг, який він здійснив, виховавши своїх нащадків патріотами Вірменії та спадкоємцями і продовжувачами на сучасному рівні традицій вірменського народу. Один із них і став широковідомим як засновник вірменської школи у Воскевазі та її перший директор – Ерванд Даніелян – син цього ж Віраба Даніелянця.

А що сьогодні у Воскевазі?..

Так і хочеться відповісти лаконічно: там усе гаразд. Під цим розуміється, що люди живуть отим життям, яке визначила їхня країна, хоч... Хоч насправді є і проблеми. Як свої, так і міждержавні. Але народ, який подолав епохальні біди, пережив апокаліптичні загрози, подоляє й ці виклики. У що беззаперечно вірять усі вірмени: і ті, які живуть

на своїй батьківщині, і ті, які оселилися на теренах інших держав, ставши їх громадянами. У це вірять і невірмени, і усі інші, які бажають їм добра. Бо коли комусь добре, то має краще від того бути й тобі. Так думають і в нас, в Україні.

Бо й родина Єрванда Даніеляна, прямого нащадка усіх тих Даніелянів (і Даніелянців!), як уже сказано, живе в Києві. А він є громадянином України і посідає досить важливе місце в житті української держави. Тож у кінці минулого року він разом зі своїм сином Арамом, братом Арсеном і дядьком Едуардом відвідали свою родинну колиску – село Воскеваз. Звичайно, що пріоритетним місцем для зустрічей із земляками була місцева школа, яку ще у 1912 році і заснував, і директорував у якій упродовж десятиліть Єрванд Вірабович Даніелян, рідний син геройчного губернатора Віраба Саядовича ДаніелянЦа (бо той був таки ДаніелянЦ!) і рідний дід нашого київського Єрванда Даніеляна – віце-президента Конгресу вірмен України.

Школа, заснована більш як століття тому членом сімейства Даніелянів, тепер у добром освітньому і культурному розвої. Її очолює сьогодні високоерудований педагог і наставник молоді Амбарцум Амбарцумян. Це – закономірно. Адже із цього освітнього закладу вийшло стільки відомих і у Вірменії, і поза її теренами людей, деякі з яких навіть набули світового розголосу. Тож і директор підбирався сюди відповідний. Серед експонатів, яких тут немало, чільне місце посідають яскраві епізоди з життя колишніх наставників та вихованців. Високу ж честь Єрванда Даніеляна, як духовного батька цього освітнього закладу, засвідчує його бюст. Емоційно вражають виставлені в шкільному музеї його книги з автографами, повчальними настановами юним нащадкам. Теплу атмосферу сім'ї першого директора передають предмети його домашнього вжитку, що характеризують не тільки самого господаря, а й уже збіглу його епоху.

І тут же, як для учнів, так і для їхніх батьків, а також усіх, хто завітав до школи, представлено з душою оформленій стенд українсько-вірменської дружби. Як зізнався Єрванд Даніелян, на нього це справило особливо приємне враження. Бо стенд виник не за чиєюсь підказкою від земляків, що проживають в Україні, а з ініціативи самих тутешніх педагогів та учнів. Утішно на серці від того, що нині у школі навчається понад півтисячі учнів, тобто цілком достатньо, щоб селище високо тримало освітню планку. Адже це набагато більше, ніж за попередні роки. Віриться, що, маючи таку школу, такі високі традиції, які розвиваються на рівні сучасних вимог, маючи таких вихователів, село Воскеваз, як і сусіднє Ошакан, яке стало домом для великого творця вірменської абетки Месропа Маштоця, ще порадують світ новими видатними особистостями.

Від щирого серця хочу сказати: щастя вам у всьому – двом звичайним селам Вірменії, але з незвичайною долею! Щастя вам у всьому, славні жителі Воскеваза та Ошакана, які показали світові, що і маленькі села можуть увійти в світову історію і стати великими, якщо люди, які в них мешкають, уміють берегти честь своїх родин та оцінювати її найвище – як честь держави! Вони досягнуть усього, чого забажають!

(У нарисі використані архівні матеріали і спогади родичів)

Більше фото до статті див. 4 ст. обкл.

Едуард Даніелян